

DOI 10.36074/logos-06.02.2026.065

ЗВІТНІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ 1950-Х РОКІВ

Фомін Андрій Володимирович¹

---

1. кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін
ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка», УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0001-9565-3706

Актуальність статті полягає у аналізі процесів післявоєнної трансформації та відновлення системи соціального забезпечення України крізь призму стану звітності, у розумінні того, як формувалися механізми державного контролю та бюрократії, які зберігають свій вплив на систему й досі.

Дослідженню проблематики стану соціальної політики після Другої світової війни присвячені праці Лисенка О.Є. [1], Даниленка В.М. [2], Гордієнко Г.М. [3], Бажана О.Г. [4], Шипік Н.Ф. [5] та інших. Проте наразі окремі дослідження щодо діяльності системи соціального забезпечення України у питаннях звітності після завершення Другої світової війни у новітній вітчизняній історіографії відсутні.

Перехід до відкритості та адміністративного тиску виражався у тому, що річні звіти слухалися на засіданнях центральної балансової комісії Міністерства соціального забезпечення у присутності завідувачів, директорів та головних бухгалтерів.

Міністерство соціального забезпечення проводило велику роботу з розчищення балансів облсоцзабезів та установ, встановлюючи чіткість і реальність їх змісту, в результаті чого були виконані зобов'язання за сумами, що підлягали здачі в дохід державного бюджету. Знижувалася дебіторсько-кредиторська заборгованість проти минулих років і становила на 1 січня 1950 р. 470,3 тис. крб. замість 794,6 тис. крб. на 1 січня 1949 р [6].

Посилювався внутрішньовідомчий контроль, що стало основним важелем у боротьбі з розтратами та розкраданням державних коштів, за зміцнення фінансової дисципліни та поліпшення якості обліку та звітності.

За 1949 рік органами соціального забезпечення було проведено 993 документальні ревізії, що становило 96,6% від загальної кількості підвідомчих Міністерству установ [6].

Прийняті Міністерством заходи боротьби з розкраданнями державних коштів включали: особисті листи Міністра на ім'я голів виконкомів обласних рад «про посилення контролю над облсоцзабезами»; листи на ім'я очільників облміськсоцзабезів «про нещадну боротьбу з розкрадачами державних коштів і профілактичні заходи»; лист Міністра на ім'я Прокурора УРСР «про прискорення розгляду справ по розкраданнях коштів в органах соціального забезпечення»; обговорення на Колегії Міністерства періодичних бухгалтерських звітів та питань внутрішньовідомчого контролю.

Проте деякими обласними відділами соціального забезпечення не вживалися дієві заходи боротьби з розкраданнями державних коштів, в результаті чого розкрадання продовжували мати місце і досягати великих розмірів у період, що аналізується: Сталінський (зараз – Донецький) облсоцзабез – 88,4 тис. крб., Рівненський облсоцзабез – 161,3 тис. крб., Миколаївський облсоцзабез – 62,1 тис. крб., Тернопільський облсоцзабез – 37,2 тис. крб. [6].

Викрадені кошти стягувалися слабо, рішення у справах минулих років, переданих судово-слідчим органам, не виносилися.

Відсутність контролю за фінансово-господарською діяльністю будинків інвалідів та підсобних господарств породжувала фінансові порушення та розкрадання коштів, сума яких дорівнювала 113,8 тис. крб. [6].

Облік і звітність у будинках інвалідів, особливо в підсобних господарствах, ще не знаходилися на належній висоті та потребували поліпшення.

Працівники з обліку установ та підсобних господарств потребували підвищення кваліфікації, навчання на короткострокових постійно діючих курсах Міністерства.

В цілому облік та бухгалтерська звітність у 1950 році велися значно краще, ніж у минулі роки. Це підтверджується тим, що місячні та квартальні бухгалтерські звіти міськсоцзабезів, будинків інвалідів та їхніх підсобних господарств складаються кращої якості, і більшість перелічених організацій здають звіти облсоцзабезам та Міністерству у встановлені терміни [7].

З метою створення найкращих умов роботи з обліку та звітності, у Міністерстві у 1950 році забезпечивалася місцеві органи соцзабезпечення відповідними бланками та писемним папером.

Посилювався внутрішньовідомчий контроль. За три квартали 1950 р. Міністерство організувало та провело 824 документальні ревізії, тобто ревізії проведені у 77% підвідомчих організацій та установ. В результаті проведеної роботи дещо скоротилися розкрадання державних коштів. Однак і цього року викрадено 655,6 тис. крб. державних коштів. Розкрадання великих сум мали місце в міськ(рай)соцзабезах Сталінської області, де викрадено до 498,5 тис. крб., та в Барабойському будинку інвалідів – підопічних Одеської області – до 43,0 тис. крб. [7].

ABSCHNITT 26.

GESCHICHTE, ARCHÄOLOGIE UND KULTUROLOGIE

Перевірками Міністерства було виявлено, що багато міськ(рай)соцзабезів, директорів будинків інвалідів – підопічних досі не викорінили ганебного стилю роботи в частині допущення розкрадань та перевитрат державних коштів. Відбувалося це внаслідок самовілля низки керівників і бухгалтерів та недостатнього контролю з боку облсоцзабезів [7].

Таким чином, історичні джерела демонструють, що навіть у жорстко централізованій системі проблема фінансових злочинів була критичною. Здійснювалися системні заходи по боротьбі з фінансовими порушеннями, розкраданнями та зловживаннями, що обумовлювалася відновлюваним періодом та руйнуванням системи соціального забезпечення України в роки Другої світової війни інституційного масштабу. Однією з найбільш проблемних областей України на той час залишалася Донецька (тоді – Сталінська), де масштаби порушень мали значні розміри. Наскрізною темою того періоду є низька кваліфікація бухгалтерів. Звітність страждала не лише через злий намір, а й через елементарну відсутність знань у персоналу на місцях. Цікавим є факт, що якість звітності прямо пов'язувалася із матеріальним забезпеченням – наявністю бланків та навіть «писемного паперу». Це підкреслює дефіцитну економіку того часу, що не оправилася від наслідків війни та не демонструвала заявленого відновлення. Документи того часу фіксують перехід від формального обліку до спроб впровадження персональної відповідальності (загроза судом за перевитрати). Вивчення цього періоду допомагає простежити еволюцію «радянського стилю управління», де звітність була не просто інструментом статистики, а механізмом політичного та адміністративного тиску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Лисенко О.Є. (2015). Важкий шлях до миру: українське суспільство та влада у середині 1940–на початку 1950-х рр. Український історичний журнал. № 5. С. 19 – 42.
- [2] Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х — середина 1950-х рр.) (2010) / Відп. ред. В.М. Даниленко: у 2-х ч. Київ: Інститут історії України НАН України.
- [3] Гордієнко Г.М. (2010). Соціальне забезпечення інвалідів Вітчизняної війни в УРСР (1941 – 1950 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, Україна.
- [4] Бажан О.Г. (2015). Суспільно-політичні настрої населення УРСР. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України. С.289–342.
- [5] Шипік Н.Ф. (2009). Фронтвики та інваліди війни у соціальній структурі Сталінської області в перші повоєнні роки. Нові сторінки історії Донбасу: Збірник статей. Кн.17-18 / Голов. ред. З.Г. Лихолобова. Донецьк: ДонНУ. С. 179-192.
- [6] Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 348. оп. 3. спр. 384. арк. 200-202.
- [7] Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 348. оп. 3. спр. 418. арк. 101-102.